

ЛІТЕРАТУРА

1. Словарь терминов юриста. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slovari.info/lawyer/1449.html>. – Назва з титул. екрана.
2. Тункин Г. И. Теория международного права / Г. И. Тункин ; [под общ. ред. Шестаков Л. Н.]. – М. : Зерцало, 2000. – 416 с.
3. Лукашук И. И. Право международной ответственности [Электронный ресурс] / И. И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 432 с. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/comm.php?id=5036>. – Назва з титул. екрана.
4. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
5. Проект статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния 2001 г. // Доклад Комиссии международного права о работе ее пятьдесят третьей сессии : доклад ООН (A/56/10). – Нью-Йорк : ООН, 2001. – С. 26–46.
6. Лисовский В. И. Международное право / В. И. Лисовский. – К. : Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко, 1995. – 478 с.
7. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : від 23 трав. 1969 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.
8. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку : прийнято Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 груд. 1979 р. // Права людини і професійні стандарти для військовослужбовців в документах міжнародних організацій./ упоряд. Т. Яблонська. – К. : Сфера, 1999. – 342 с.
9. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. ; за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.
10. Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности и протоколы к ней. – Нью-Йорк : Организация Объединенных Наций, 2002. – 98 с.
11. Устав Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси : от 8 августа 1945 г. // Действующее международное право. – М. : Московский независимый институт международного права, 1997. – Т. 3. – С. 763–770.
12. Конвенция о пресечении преступления апартеид и наказания за него от 30 ноября 1973 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.concourt.am/hr/rus/un/a11.htm>. – Назва з титул. екрана.

УДК 341.01

ЛЕГІТИМАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОТРИМАННЯ ЙОГО НОРМ

**Чайковський Ю.В.,
к.ю.н., доцент,**

**доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національний університет «Одеська юридична академія»**

Сучасне міжнародне право зазнає кризу легітимності. Способи легітимзації, що ефективно виконували свою функцію раніше, не відповідають реаліям сьогодення. Легітимність слід відрізнити від правомірності та законності, оскільки це процес, коли правомірність стає дією. Законність же – сутнісна характеристика позитивного права, а право міжнародне має природно-правову природу.

Ключові слова: легітимация, правомірність, міжнародний правопорядок, розвиток міжнародного права, природне право, сучасні концепції міжнародного права.

Чайковский Ю.В. / ЛЕГИТИМАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ СОБЛЮДЕНИЯ ЕГО НОРМ / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

Статья посвящена постановке проблемы легитимации международного права, поиску новых способов легитимации для обоснования необходимости соблюдения его норм в период кризиса его легитимности. Проведены отличия легитимности от правомерности и законности в международно-правовой сфере.

Ключевые слова: легитимация, правомерность, международный правопорядок, развитие международного права, естественное право, современные концепции международного права.

Chaykovskyy Yu.V. / LEGITIMATION OF INTERNATIONAL LAW AS A PREREQUISITE FOR OBSERVANCE OF ITS RULES / National University «Odessa Law Academy», Ukraine

The article is dedicated to the problem of legitimation of international law. In a period of the crisis of international law legitimacy it is necessary to find new ways of its legitimation. Differences in legitimacy, legality and lawfulness in the international legal sphere are defined.

Recently, the effectiveness of international law and its ability to confront the violators of international law are doubted. The questions on legitimacy of certain social phenomena are updated precisely during the periods of their discrediting and fundamental imperatives violation.

Significant prevalence of international politics over international law, which is being seen especially in recent times, cannot affect the value of international law in international community. Therefore, we can not deny necessity of international regulation.

There are a number of reasons that prejudice the legitimacy of international law. Indeed, international law has a coordinating character, there is no legislator, who has supranational status, no special apparatus of coercion to the execution of its provisions. But any branch of domestic law also does not excel in absolute compliance with its rules. In other words, respecting for international law is not an indicator of its effectiveness, but this criterion demonstrates the need for legitimation of international law, as the most effective implementation is common for the rules, the legality of which is no subject of doubt. Moreover, the question of the legitimacy of domestic law does not arise precisely because of the fact that the subjects of domestic law have a priori belief in the legitimacy of national law, which flows from the legitimacy of government, authorizing or creating these certain rules of these subjects conduct.

However international law is much wider than only international treaties and acts of international organizations as instruments of positive law. International custom, as the main along with international treaty source of international law, confirms the natural-legal basis of international law and, accordingly, there is no need to talk about the legitimation of international law.

Therefore, in spite of a sufficient number of political, international legal and interdisciplinary researches on the problems of state authorities legitimacy, as well as on the results of the activities of the global governance organizations and institutions, questions without answers still remain. First of all, we are talking about the conceptual aspects of legitimacy from the perspective of contemporary international law in a changing world, designed to regulate international relations in the context of globalization.

Key words: legitimacy, legality, international legal order, development of law, natural law, modern conceptions of international law.

Останнім часом виникають сумніви щодо ефективності міжнародного права, в його здатності протистояти порушенням міжнародного правопорядку. Питання про правомірність, легітимність тих чи інших соціальних явищ актуалізуються саме в періоди їх дискредитації, порушення основоположних імперативів. Як зазначає І.І. Лукашук, «в період делегітимації державних установ спостерігається певна тенденція до легітимації міжнародних інститутів, насамперед таких, як ООН і міжнародне право» [8, с. 2]. Значне превалювання міжнародної політики над міжнародним правом, яке ми спостерігаємо особливо останнім часом, не може не відбитися на цінності міжнародного права у свідомості представників міжнародного співтовариства. Однак, ми не можемо заперечувати у зв'язку з цим необхідності міжнародно-правового регулювання.

Є цілий ряд підстав, що ставлять під сумнів легітимність міжнародного права. Так, дійсно, міжнародне право має координаційний характер, в нього відсутній законодавець, що володіє наддержавним статусом, відсутній спеціальний апарат примусу до виконання його норм. Однак також і жодна галузь внутрішньодержавного права не відрізняється абсолютним дотриманням її норм. Тобто дотримання міжнародного права – зовсім не показник його ефективності, проте цей критерій свідчить про необхідність легітимації міжнародного права, оскільки найбільш ефективним є дія норм, у правомірності яких у суб'єктів правозастосування немає сумнівів. Більше того, питання про легітимність права внутрішньодержавного не виникає саме в силу того, що у суб'єктів внутрішньодержавного правозастосування існує апіорі переконаність у легітимності внутрішньодержавного права, що впливає з легітимності влади, яка санкціонує або створює ці самі правила поведінки суб'єктів, яким притаманна обов'язковість.

Питання про легітимність міжнародного права не виникає і у класичних позитивістів, що виводять, а, вірніше, зводять все міжнародне право до норм, що неодмінно «пройшли» через держави. У зв'язку з цим, цікавий підхід представника реалізму в міжнародному праві Г. Кіссінджера, який запропонував таке визначення: «легітимність передбачає прийняття рамок міжнародного порядку всіма основними державами, принаймні, в такій мірі, що жодна з цих держав не є незадоволеною настільки, що подібно Німеччині після Версальського договору висловлює свою незадоволеність у вигляді революційної зовнішньої політики. Легітимний порядок не робить конфлікти неможливими, він просто обмежує їхні масштаби. Війни можуть мати місце, але вони будуть вестися в ім'я існуючої структури, а подальший світ буде виправдовуватися як найкраще вираження «легітимного», загальної згоди. Дипломатія в класичному сенсі, як врегулювання розбіжностей за допомогою переговорів, можлива тільки в «легітимних міжнародних порядках» [5, с. 56].

Однак, міжнародне право – набагато ширше тільки лише міжнародних договорів та актів міжнародних організацій як актів позитивного права. Міжнародний звичай як основне джерело міжнародного права поряд з міжнародним договором підтверджує природно-правову природу міжнародного права і, відповідно, тут вже необхідно говорити про легітимацію міжнародного права.

Тому, незважаючи на достатню кількість політологічних, міжнародно-правових і міждисциплінарних досліджень, присвячених проблемам легітимності державних органів, а також результатам діяльності організацій та установ глобального управління, залишаються питання, на які досі немає чітких, вичерпних відповідей і з приводу яких продовжується наукова полеміка. Насамперед, мова йде про концептуальні аспекти легітимності з позиції сучасного міжнародного права, покликаного адекватно регулювати міжнародні відносини в умовах глобалізації [11, с. 119].

Окремі аспекти даної проблематики розглядали в своїх працях зокрема А.Х. Абашидзе, С.С. Алексеев, І.І.

Лукашук, Г.І. Тункін, С.В. Кузнецова, Л.М. Тарасова, Р. Квечень, О.О. Мережко, Р.З. Лівшиц, А.П. Мовчан, В.І. Євінгов, М.О. Ушаков, М.Л. Ентін, Р.А. Каламкарян, Т.Р. Короткий, Н.А. Косолапов. Однак легітимність сучасного міжнародного права в умовах глобалізації вимагає більш ретельного аналізу в контексті міжнародної нормативної системи і зміни способів легітимації міжнародно-правових норм. Отже, існує необхідність багатостороннього аналізу легітимності сучасного міжнародного правопорядку в період якісного розвитку і ускладнення всієї міжнародної нормативної системи.

Неоднозначним є застосування термінів «легітимність», «правомірність», «законність» при характеристиці міжнародно-правової системи. Так, наприклад, як зазначає Л.М. Тарасова, всі помітні події останнього часу, що відбуваються в міжнародних відносинах і в світовій політиці, вимірюються переважно критеріями правомірності. У рамках концепції правомірності перевіряються дії чи бездіяльність основних суб'єктів міжнародних відносин, залучених до конкретних ситуацій, на предмет їх відповідності принципам і нормам сучасного міжнародного права. Концептуальна проблематика правомірності знаходиться в центрі уваги як при обговоренні питань, пов'язаних з проведенням військових операцій в рамках і поза миротворчою діяльністю ООН, так і при оцінці інституційної легітимності установ глобального управління, наділених подібними повноваженнями здійснювати функції глобального правління [11, с. 120].

Не менш актуальним залишається з'ясування концептуальних аспектів легітимності важливих напрямків сучасного міжнародного права як системного нормативного утворення, регулюючого різноманітні міжнародні правовідносини. Правомірність – відповідність діяльності або результатів діяльності суб'єктів права вимогам і дозволам, що містяться в нормах права державної волі і в даному визначенні правомірність змішується з поняттям законності. Інше розуміння правомірності зводиться до вчинення чого-небудь по праву, а також внутрішньо виправданого і визнаного, тобто ототожнюється з легітимністю.

Сама проблема визначення місця і значення легітимності міжнародного права є порівняно новою в теорії міжнародного права. Справа в тому, що в недавньому минулому в епоху «холодної війни», коли головними критеріями були реалізм і раціоналізм, проблема легітимності не мала особливого значення, інтереси зовнішньої політики провідних держав переважали над іншими. У нових же умовах відсутності глобального ідеологічного протистояння міжнародне право помітно змінюється: розширюється його предметне охоплення, посилюється його вплив на національне право, розширюється коло тих, до кого воно звернене, різноманітними стають процедури, за допомогою яких створюються нові його норми, а також ціннісні установки, на яких базується міжнародне право.

Чим же відрізняється легітимність від правомірності? «Правомірність, – говорить А. Х. Абашидзе, – це оцінка, відповідно до діючих норм, а легітимність – це процес, коли правомірність стає дієюю» [1]. Тоді як легітимність – не абсолютна категорія, а відносна, що припускає наявність протиріч, напруженості і потенціалу стати «законним», але що ще в силу різних причин, таким не стало. Звернення до суперечностей і невизначеностей в міжнародному праві надає концепції легітимності динамічний вимір і дає можливість прогнозування шляхів розвитку міжнародного права. На відміну від концепції законності, що відбиває наслідки зміни норм права, легітимність пропонує теоретичне обґрунтування таких змін [3, с. 14].

При співвідношенні понять законності та легітимності все ж зазначимо, що законність притаманна праву позитивному, а легітимність виступає мірою природного права і впливає з правовідносин між суб'єктами права. При цьому, враховуючи природу природного права, не спрямо-

вану на регулювання відносин [2, с. 420], слід вказати на інструментальний характер позитивного права і відзначити, що легітимність є широким явищем, певної мірою цінністю міжнародного права.

У різні періоди розвитку міжнародного права застосовувалися різні способи легітимації його норм. Так, міжнародне право пройшло етапи релігійної, харизматичної і, нарешті, договірної (на основі принципу узгодження воль держав) легітимації міжнародного права. Рівень правосвідомості держав поступово змінювався і міжнародне право набувало нові якісні характеристики, змінювалася сутність міжнародного права. Поняття законності не дозволяє нам охарактеризувати реалізацію міжнародного права, оскільки спрямоване лише на оцінку позитивних норм в їх відриві від усього комплексу регуляторів міжнародної нормативної системи [9, с. 19].

Співвідношення законності та легітимності є дуже значущим не тільки в теорії, але й на практиці стосовно характеристики багатьох правових норм, явищ та інститутів. У міжнародному праві не можуть з'явитися норми *jus cogens*, обов'язкові для держав, без загальної переконаності в універсальності понять, що лежать в основі цих стандартів. Така переконаність лежить в основі їх нормативної обґрунтованості. Відсутність єдиного аксіологічного ядра відповідає за неповороткість, навіть консерватизм міжнародного права. Такий стан справ, однак, має і позитивну сторону, тому що міжнародне право, норми якого формуються через механізм консенсусу, в набагато меншій мірі, ніж національне право, схильне бути підданим небезпеці розриву між нормативними заборонами і приписами і аксіологічним ядром співтовариства, в якому воно функціонує. Міжнародне право, іншими словами, краще захищено від «законодавчої креативності», яку ми часто спостерігаємо в національному законодавстві та яка у своїй крайній формі може здійснюватися у формі демократично легітимізованої «диктатури законодавця» [6, с. 191].

Міжнародне право саме в сучасний період початку ХХІ століття стикається з проблемою легітимності його норм. Причини відсутності інтересу до законності міжнародного права під час Холодної війни лежить в іншій площині. Дещо спрощуючи, міжнародне право в період між Другою світовою війною і кінцем холодної війни увялялося громадянам Західних конституційних демократичних держав в одному з трьох видів: воно було неефективне і ненадійне, адресоване іншим або було зайняте вузькоспеціалізованою і вузькою сферою, що ставило чимало запитань стосовно легітимності.

Міжнародне право, як широко вважали, було неефективним і ненадійним в якості гаранта безпеки та миру в усьому світі. На тлі холодної війни і гонки ядерних озброєнь було несумісним мати співвідношення з реалістичними оцінками високої політики в міжнародних справах.

Після Другої світової війни позитивістське удушення юридичної та політичної думки поступово послабилось. Випробування Нюрнбергом і Токіо, прийняття Загальної

декларації прав людини 1948 року сигналізували повернення до більш нормативно спрямованої юриспруденції у протидію фашизму і іншим радикальним вченням [10, с. 910]. Поступово, враховуючи весь негативний досвід нормативного регулювання, яке допустило зlodіяння Другої світової війни, міжнародне співтовариство, що сформувалося, прийшло до усвідомлення необхідності відходу від позитивістських цінностей міжнародного права. Поступово сформувався міжнародний правопорядок як результат впорядкування системи міжнародних відносин за допомогою міжнародного права [7, с. 17]. У силу неможливості обґрунтування влади на міжнародному рівні метафізичними символами, міфами, долею або волею народу, адже міжнародне право діє не владно, не наднаціонально, легітимність важко класифікувати як традиціоналістську або харизматичну, вона спирається виключно на раціональні аргументи.

У руслі позитивістських теорій, слідуючи радянській школі міжнародного права, пострадянська наука міжнародного права схильна як і раніше робити всі свої теоретичні побудови на модифікаціях теорії узгодження воль держав, висунутої Г. І. Тункінін [12, с. 185-191]. Ми погодимося з Є. В. Кузнецовою, що дана теорія цілком відповідала реаліям часу її створення: вона беззаперечно обґрунтовувала легітимність норм міжнародного права в умовах наявності двох ідеологічно протидіючих груп держав. По суті, певна форма належної поведінки визнавалася нормою міжнародного права, якщо вона адекватним чином відображала компроміс воль держав [4, с. 55].

Міжнародне співтовариство прикладає значних зусиль для легітимації міжнародного права. Доказом того є залучення все більшої кількості держав до міжнародного правотворчого процесу, процеси інституціоналізації, розширення сфери дії міжнародного права та правового регулювання, кодифікація і прогресивний розвиток міжнародного права.

У міжнародних відносинах насправді не багато питань, що розглядаються державами як загальне благо всього міжнародного співтовариства і тому не потребують додаткового обґрунтування їх легітимності. Разом з тим, абсолютному правовому захисту на основі переконаності в правомірності норм міжнародного права піддається все більша кількість відносин, що раніше вважалися внутрішньою компетенцією держав і відкидали будь-яке «втручання» міжнародного права. І це результат взаємодії сукупності способів легітимації сучасного міжнародного права, а не тільки і не стільки узгодження воль держав. Однак, існує проблема відсутності концептуальних основ легітимації міжнародного права. Немає єдиного підходу до критеріїв легітимації міжнародного права, міжнародно-правова наука і практика не виробили скільки дієву заміну способу легітимації на основі принципу узгодження воль держав, що був прямим віддзеркаленням формування міжнародного права періоду холодної війни і його легітимації і в сучасний період розвитку міжнародних відносин і міжнародного права став менш дієвим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашидзе А. Х. Изменение современного международного права через легитимность / А. Х. Абашидзе // *Круглый стол «Международное право и современные теории международных отношений: проблема сочетаемости»* [Электронный ресурс] Режим доступа : www.mgimo.ru/files/2/y10_2012/228956/rami4.doc
2. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев – М. : Статут, 1999. – 712 с.
3. Georgiev D. Politics or Rule of Law: Deconstruction and Legitimacy in International Law / Dencho Georgiev // *EJIL*. – 1993. – № 4. – Р. 1–14.
4. Кузнецова Е. В. Концепция легитимности в международном публичном праве / Е. В. Кузнецова // *Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права: сборник научных трудов*. – Выпуск 3. – 2011. – С. 52–60.
5. Kissinger N. A World Restored / Henry Kissinger. – Boston: Houghton Mifflin, 1957. – Р. 11. Цит. по : Мережко, А. Введение в философию международного права. Гносеология международного права / А. Мережко. – Киев: Юстиниан, 2002. – С. 56.
6. Kwiecień R. Teoria i filozofia prawa międzynarodowego. Problemy wybrane / Roman Kwiecień. – Warszawa, 2011 – 238 с.
7. Лукашук И. И. Международно-правовое регулирование международных отношений / И. И. Лукашук. – М. : Международные отношения, 1975. – 173 с.
8. Лукашук И. И. Современное право международных договоров. Том II. Заключение международных договоров / И. И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 482 с.

9. Лукашук И. И. Нормы международного права в международной нормативной системе / И. И. Лукашук. – М. : Издательство «Спарк», 1997. – 322 с.
10. Mattias Kumm The Legitimacy of International Law : A Constitutionalist Framework of Analysis // The European Journal of International Law Vol. 15 No.5, 2004, p. 907–931
11. Тарасова Л. Н. О легитимности в международном праве / Л. Н. Тарасова // Современное право. – № 11. – 2012. – С. 119-123.
12. Тункин Г. И. Теория международного права / Г. И. Тункин ; под общ. ред. проф. Л. Н. Шестакова. – М. : Изд-во «Зерцало», 2000. – 416 с.